

gies dissenyades en els contractes matrimonials. Es remarca també que les darreres voluntats venen condicionades pels contractes matrimonials anteriors, pels eclesiàstics que assisteixen, els testadors i també pels notaris que incorporen les formalitats diplomàtiques en la redacció final del testament. S'oblida, però, que un testament és personalíssim, perquè ningú pot actuar en nom del testador, malgrat que hi hagi condicionants socials, familiars, econòmics o religiosos. En punts com aquest es detecta una manca de coneixements de Diplomàtica i de coneixements sobre l'estructura dels documents. No es té en compte tampoc que tots els instruments notariais tenen una estructura i unes fórmules que no són característiques de cada lloc, ans al contrari, estan regulades per uns formularis que estaven presents en totes les escriptures. Aquest, però, és un error que acostumem a trobar sovint en molts treballs que utilitzen documentació notarial, fins i tot en treballs propis, però cal corregir aquesta errada generalitzada. En tot cas els documents notariais del Maresme, com arreu, presenten elements propis en l'ordre d'algunes clàusules, en el vocabulari, en les dades de filiació dels atorgants dels contractes.

El treball es completa amb taules de documents que demostren un buidatge important de dades. El tractament d'aquestes, però, requeriria una anàlisi més detinguda i sistemàtica, com quan es parla de l'emfiteusi. L'autora enllaça molt bé les tres parts del llibre a partir de les dades dels documents, no treballant-les per separat. Així el llibre resulta imprescindible per al coneixement de la pagesia a la Catalunya Vella baixmedieval per les aportacions i la gran quantitat de dades i noms que incorpora. I d'alguna manera completa el que alguns autors han dit sobre els mateixos temes, tant a nivell local del Maresme com d'altres llocs, essent una contribució important a la historiografia.

DANIEL PIÑOL ALABART
Universitat de Barcelona/ IRCVM

Josep M. SALRACH, *Justícia i poder a Catalunya abans de l'any mil*, Vic, Eumo, 2013, 244 pp. (Referències; 55). ISBN 978-84-9766-475-2.

Amb aquesta aportació Josep M. Salrach condueix una anàlisi madura i original, la realització d'un estudi monogràfic sobre l'administració de justícia als comtats catalans durant els segles IX i X, fins l'arribada de la feudalitat. Compta amb un repertori documental excepcional com són desenes de textos conservats d'actes, de declaracions i d'evacuacions judicials, uns documents prolixos en descriure els procediments seguits, així com en exposar les proves i els arguments de les parts en conflicte. És bàsicament amb aquest recurs que es desenvolupa una exposició amena i ordenada dels judicis, d'acord amb la seva temàtica o els seus protagonistes, tot dibuixant un viu retrat de la societat de l'època amb les descripcions que aporten els textos. Centrat en l'anàlisi d'aquestes fonts principals, l'autor declina, però, d'incorporar les discussions historiogràfiques a l'anàlisi i empra, només, una bibliografia mínima.

Dreçats els objectius i el mètode a seguir en una breu introducció, el primer capítol sintetitza les pràctiques judicials abans de l'any mil, tot examinant la composició dels tribunals i la mecànica dels plets, així com la dimensió social dels judicis. Presidits per comtes, vescomtes, bisbes o abats i en presència de nombrosos

homes bons o d'altres testimonis, els tribunals judicials són en la documentació dels segles IX i X veritables audiències públiques on els jutges, en nombre variable i amb l'ajuda d'un saig, instrueixen el procediment a seguir, tot reclamant proves a les parts, deliberant i sentenciant els plets. Elaborat al segle VII, el *Llibre dels judicis* visigòtic és encara el referent jurídic principal, tot mantenint la seva vigència més enllà de la conquesta musulmana i de la rèplica carolíngia. No és, però, fins el tombant del segle X quan s'identifiquen noves pràctiques judicials com el recurs a l'ordalia o judici de Déu, que no constava al codi original.

L'exposició detallada dels casos documentats i la seva anàlisi s'ordena d'acord amb els diferents temes que tracten els plets i amb la condició social dels seus protagonistes. Així, el segon capítol s'ocupa dels conflictes polítics o del poder, on comtes, bisbes, abats i altres magnats pugnen entre ells, sovint per concessions dels monarques francs. Aquí, l'autor destaca que al segle IX els conflictes sobre drets i béns de procedència fiscal són habituals, mentre que a partir del segle X s'enceten les disputes sobre esglésies i delmes, que després seran freqüents.

"Més arran de terra", el tercer capítol s'interessa per les disputes desiguals i cospa la diversitat social observada entre els litigants: l'anàlisi s'inicia amb l'abundant documentació judicial de la Seu de Girona que il·lustra la construcció i la consolidació dels dominis episcopals durant el segle IX, on els conflictes amb altres hisendats o per termes vilatans són temes recurrents; entre aquests, destaquen els casos de Bàscara i Ullà, on diferents plets reconeixen al bisbe l'autoritat superior dels preceptes reials que li concedien aquestes vil·les empordaneses, davant d'altres personatges que reclamaven dominis particulars, fossin autòctons o hispans; més enllà dels conflictes amb altres hisendats, durant el segle X les potestats també arriben a disputar judicialment amb certs col·lectius pagesos, amb resultats diversos on no manquen certs èxits relatius de la pagesia. Salrach observa, així, la complexitat d'un món en procés de canvi, on els drets sobre la terra que reclamen senyors i pagesos corresponen a registres conceptuals diferents i on la titularitat senyorial sobre vil·les i excedents no exclou els drets consuetudinaris que assoleix la pagesia que treballa les terres.

Un quart capítol es dedica a la condició personal dels subjectes, tot explorant les dimensions que poden tenir l'esclavitud, la servitud i la llibertat: així, aleshores el terme *servus* posseeix un significat similar al de l'esclau, com succeeix amb els processos on l'homicidi comporta aquesta pena, entre d'altres exemples; també es reflexiona, però, sobre si la condició de *servus* pot relacionar-se amb la situació dels tinentes o amb la prestació de *servitium*, un terme polisèmic que l'autor considera que pot tenir origen fiscal (*servitium regis*) i que, paradoxalment, seria una prestació pròpia dels homes lliures.

Més enllà dels processos judicials, la figura del jutge i les diferents funcions que aquest pot assolir s'examinen monogràficament al capítol cinquè. De fet, sovint intervé en l'àmbit creditici, especialment quan es tracta de valorar les penyores, així com en la redacció i l'execució de les darreres voluntats dels testadors o en altres casos específics, com ara la manipulació de moneda, els homicidis, els adulteris i altres apropiacions indegudes o confirmacions de drets. Una d'aquestes funcions concretes dels jutges és la reparació de documents deteriorats o perduts que s'exposa al sisè capítol, un procediment que detalla el *Llibre dels judicis* i que fa que l'autor s'interrogui sobre el pes tradicional de l'escriptura en aquesta societat.

Finalment i amb la visió posada en el futur immediat, el setè capítol aborda la situació dels jutges i la valoració social de la justícia durant la primera meitat del segle XI, quan els acords extrajudicials comencen a imposar-se. És, en tot cas, a les fronteres del comtat de Barcelona on una sèrie d'exemples il·lustren els canvis, com els diferents processos que aleshores afecten el monestir de Sant Cugat del Vallès, certs membres de la família vescomtal o d'altres titulars de castells i on es palesa el refús als tribunals, la introducció de les ordalies o com el pacte, al capdavant, desplaça la justícia.

Les conclusions finals aprofundeixen en la caracterització d'aquesta justícia tradicional, que precedeix l'arribada dels feus i que és impossible definir amb un sol mot: així, és una justícia pública i de tradició antiga, d'acord amb els seus referents legals i els seus procediments; alhora, però, també seria una justícia de casta o de classe, termes que presenten un difícil encaix, tant entre el col·lectiu de jutges com entre les diversificades causes judicials i resolucions adoptades. Salrach ens adverteix que és una època de contrastos i de canvis progressius, on cal distingir l'orde carolingi del segle IX, emanat de la monarquia, del paper principal que assoleixen els comtes hereditaris durant el segle X. Així mateix, suggereix que aquesta justícia seria desobeïda i refusada finalment per l'aristocràcia degut al control que n'exerciria la casta sacerdotal amb el suport dels prínceps, ara en el preàmbul de les reformes eclesiàstiques del segle XI.

Assolits plenament els seus objectius, cal felicitar l'autor per haver construït un relat tan viu d'aquesta societat, on són reflectits els diferents estaments i l'orde jurídic fluctuant d'un món en transformació. Per fer-ho calia classificar, exposar i interpretar una documentació abundant i diversificada. Amena i amb uns plantejaments convincents, agrairà la lectura de l'obra tant el públic profà com el medievalista estricte. Aquest darrer, però, potser hauria preferit una exposició diacrònica, ordenada més per etapes polítiques que no per una classificació temàtica dels plets. Això es resol, aquí i allà, amb encertades observacions on l'autor aplica un elaborat discurs històric incardinat en referents ben coneguts, com els de Pierre Bonnassie i Ramon d'Abadal. Evidentment existien altres opcions, tot i que limitar la discussió historiogràfica sembla un sacrifici necessari si és en benefici d'un públic divers. No dubtem, però, que en aquest llibre Josep M. Salrach proporciona al lector altres recompenses que van més enllà del tema escollit, amb reflexions ben actuals sobre les importants transformacions socials assolides, aquí i arreu, durant l'alba de l'Edat Mitjana.

RAMON MARTÍ CASTELLÓ
Universitat Autònoma de Barcelona

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Denis MENJOT (eds.), *El dinero de Dios: iglesia y fiscalidad en el occidente medieval (siglos XIII-XV)*, Madrid, Ministerio de Economía y Hacienda. Instituto de Estudios Fiscales, 2011, 341 pp. ISBN 978-84-8008-339-3.

En el marco de la Red de Arca Comunis y del Instituto de Estudios Fiscales, se publican una serie de trabajos presentados a un congreso celebrado en la Casa de Velázquez en 2008, organizado por los profesores Manuel Sánchez y Denis Menjot, y titulado: *Iglesia y fiscalidad en la Edad Media (siglos XIII-XV)*.